

ПРОПАГАНДА ЯК ДИПЛОМАТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ У ВІЙНІ 1812 РОКУ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Початок XIX століття відзначився поширенням революційних ідей, зміною кордонів та політичного устрою країн європейського континенту. Це був період гри великих держав із великими ставками. Французька революція ознаменувала початок нової ери в політичному житті Європи. В таких умовах важливою складовою міжнародного дипломатичного процесу стала пропаганда.

Сьогодні поняття «пропаганда» і «інформаційна війна» увійшли у повсякденну лексику. Зараз, в добу розвинених інформаційних технологій, ці явища стали буденністю. На початку XIX століття вона також активно використовувалася політичними колами.

Пропаганда – один із ключових елементів війни. Цей дипломатичний інструмент є зброєю, що ранить ворога не менше, ніж бойова рушниця. Заволодівши людськими розумами, можна відчутно похитнути становище свого противника і виграти війну. Це наглядно демонструє військова кампанія Наполеона 1812 року. Між Російською імперією і Францією почалася справжня інформаційна війна.

Суть військової пропаганди в усі часи зводилася до того, щоб пояснити армії і народу сенс та цілі війни, згуртувати його для боротьби з противником, а також спробувати схилити на свій бік прихильників ворога. Важливе місце в цьому займало формування «образу ворога».

Плануючи наступ на Російську імперію, французький імператор вважав за потрібне використати антиросійську пропаганду для зміцнення патріотичного духу солдат, їхнього бажання воювати, а також для виправдання і пояснення «справжніх причин» майбутньої військової кампанії (хоча європейські лідери вже давно зрозуміли всі наміри і мотиви воєн Наполеона). Для цього він використовував стереотипи, які склалися щодо населення Російської імперії і сутності цієї держави. Їх називали неосвіченими варварами з низьким рівнем суспільної свідомості. У брошурах Лезюра і графа Монгайяра, випущених спеціально перед Російською кампанією, майбутня війна зображувалася як війна з агресивними варварами, що загрожували основам європейської цивілізації. Французький уряд представляв війну з Російською імперією як боротьбу за європейські цінності, захист Європи від згубного впливу цієї держави [2, с. 184].

Перед і під час війни 1812 року роботу із населенням проводили обидві сторони конфлікту. Ця хвиля пропаганди не оминула і українські землі, адже вони розміщені на прикордонні, тому були стратегічно важливими.

Об'єктом зацікавленості французького уряду були нащадки шляхетських родин, козаки і поміщицькі селяни. Підтримка цих категорій населення дозволила б французькому уряду здобути важливий стратегічний плацдарм для подальшого просування військ вглиб Російської імперії, а також отримати значний військовий і продовольчий ресурс.

Великі надії Наполеон покладав на шляхетські родини колишньої Речі Посполитої на території Волині, Поділля і «Польської України». Вважаючи шляхту лідерами громадської думки, він сподівався з її допомогою змобілізувати значні маси українського населення для підтримки дій французької армії.

Польська шляхта негативно ставилася до російського уряду, адже після поділів Польщі змушена бути в підданстві у російського царя. Вона сподівалася, що з приходом французів зможе повернути свої землі, відібрані в неї на користь російських поміщиків і дворян, а також плекала надії на відновлення Польської держави в колишніх кордонах. Вони вважали, що створення Князівства Варшавського, організація влади в Литві і Білорусі є передвісниками цього, і що Франція у разі перемоги відновить Річ Посполиту в кордонах до поділів. Проте ці заходи носили пропагандистський характер і були здійснені для «замилування очей».

Наполеон вважав, що саме підтримка з боку шляхтичів надасть йому необмежений доступ до людських і матеріальних ресурсів західних окраїн Росії. Саме тому він наказав французькому резидентові у Варшаві Л. П.-Е. Біньону знайти людей серед польської знаті, які могли б консультувати його з питань Литви, Волині, Поділля і «Польської України». Бонапарт

поставив перед ними завдання організувати на цих територіях контрольовані повстання проти російської влади. В укладеному через два дні, 22 червня, під враженням зустрічі з Наполеоном меморандумі «Ідеї щодо організації законного повстання у Волині, Поділлі й Україні», Т. Морський окреслив мету повстання як «створення масової військової сили, пропорційної щодо ресурсів провінцій, підготування товарів і продуктів, необхідних для прохарчування армій Його Величності». Покровительство французького імператора називалося найголовнішою передумовою участі в повстанні шляхтичів, які боялися наразити на небезпеку своє життя та добробут без надійних гарантій з боку Наполеона [1, с. 13].

Вважаючи шляхтичів людьми, що добре знають край, французький імператор призначив з неї осіб, з якими він уже налагодив контакти, і які б змогли кращим чином здійснити його задум. 20 липня Т. Морського було призначено спеціальним комісаром-організатором для провінцій Волинь, Поділля й Україна. Сангушкові було надано звання офіцера французького Почесного легіону. Наполеон доручив йому очолити спеціальну комісію, яка мусила організувати забезпечення французької армії харчами та засобами пересування. Одним із напрямків діяльності цього органу мали бути Волинь і Галичина [1, с. 15].

Зручний випадок для організації військового ополчення на Волині підвернувся французам після того, як саксонці завдали поразки росіянам 12 серпня під Піддуб'єм, а 13 серпня в селі Городечна. Французький уряд здійснив низку заходів щодо організації збройних загонів на окупованих територіях південно-західного пограниччя Росії. У середині серпня військовий комендант Варшави А. Дютаї відправив до Ковельського і Володимирського повітів Волинської губернії польських офіцерів для організації і підтримки повстання. Цю групу офіцерів очолив уродженець Волині бригадний генерал Л. Кропінський. Він і його люди повинні були набирати на військову службу охочих молодих людей з-поміж місцевої шляхти [1, с. 17].

Маючи на меті захопити населення Волині до набору у військо, 5 вересня Ю.-Б. Марс надіслав у штаб корпусу К. Ф. Шварценберга значну кількість друкованих агітаційних матеріалів зі звітками про перемоги Наполеона над росіянами. Із закликком до населення Волині «взятися до зброї і допомогти великому Гереві Наполеону вибороти вашу незалежність у двобої з московськими варварами» звернувся до волинян також генерал Г. Косінський, окрема польська дивізія якого 30 серпня ввійшла у Володимир-Волинський. Проте охочих вступити до формованих частин було надзвичайно мало. Зголосилися лише два брати Д. і М. Стецькі, які привели з собою сотню своїх озброєних та екіпірованих кріпаків. Відтак, щоб погамувати страхи місцевої шляхти, яка понад усе боялася помсти у разі цілком правдоподібного повернення росіян, Л. Кропінський, немов визнавши поразку власної місії, запропонував тимчасово призупинити набір до війська [1, с. 37].

Попри підтримку з боку впливових шляхтичів, французи не змогли залучити на свій бік широкі маси цього стану. Це пов'язано із страхом розправи у разі перемоги російської армії, що вже не здавалася міфічною. До того ж шляхетська верхівка боялася, що Наполеон віддасть ці землі Австрії. Також територія була надзвичайно знелюдненою й спустошеною військовими діями та через незначну тривалість окупації (заледве три тижні у Володимирському та чотири тижні у Ковельському повітах) [1, с. 18].

Просте ж населення, як довела практика, не підтримувало Наполеона, вбачаючи в ньому окупанта, що принесе ще більше злиднів, ніж росіяни. Вони ішли в антинаполеонівське ополчення, якому в значній мірі і завдячує перемогою російська армія.

У 1806–1807 рр. в Росії виходять численні антинаполеонівські памфлети та брошури. Всі вони містять різку критику зовнішньої і внутрішньої політики Наполеона, а також нападки на його особистість і на французьку націю в цілому [5, с. 164]. Головне завдання – зруйнувати образ, що створювався бонапартистською пропагандою і, в тому числі, тією хвалебною літературою, яка виходила в Росії в довоєнний час, а також обґрунтувати необхідність коаліційних воєн.

Значну роль у формуванні «образу ворога» грає Російська православна церква. Вона включається в пропагандистську кампанію за прямою вказівкою імператора Олександра I в зв'язку зі скликанням ополчення 1806 року і необхідністю пояснити народу визвольний характер війни, що йде за межами країни [5, с. 162].

У спеціальному оголошенні Святійшого Синоду від 15 грудня 1806 року Наполеон описується як відступник Божий. Гоніння на Церкву і духовенство під час Французької революції XVIII ст., введення республіканського календаря і проголошення новою релігією культу Розуму, відлученням французького імператора від Церкви у 1809 році та полон римського первосвященика – все це було приводом для створення пропагандою образу Наполеона як безбожника. Його порівнювали з Антихристом – ставлеником сатани, який, відповідно до християнської есхатології, повинен з'явитися на Землі незадовго до другого пришествя Христа і зосередити все існуюче на ній зло для боротьби проти Християнської церкви [5, с. 162].

У Росії після укладення Тільзитського мирного договору антинаполеонівська пропаганда тимчасово припинилася. З початком російсько-французької війни 1812 року вона відновилася з новою силою.

На початку війни російський уряд вів активну пропагандистську політику для дискредитації ворога. Зокрема, необхідно відзначити випуск листівок, що розповсюджувалися серед населення і військ (як російської армії, так і французької). Найчастіше листівки містили інформаційні повідомлення про хід військових дій і аналіз певних етапів кампанії; вони протистояли інтерпретації тих же подій, що містилися в «Бюлетені Великої армії» і тим самим виконували функцію контрпропаганди. Нерідко листівки містили звернення до жителів окупованих губерній із закликом до опору, а також відозви до солдатів і офіцерів противника із запрошенням переходити на російську службу [3, с. 161]. 6 липня 1812 Олександр I видав маніфест «Про збір всередині держави земського ополчення». Документ ясно показує, що імператор робить ставку на православну віру і народну війну. Він закликав до об'єднання всіх станів для перемоги над ворогом: «З'єднайтесь всі: з хрестом в серці і зі зброєю в руках ніякі сили людські вас не здолають» [4, с. 388; 5, с. 170].

Характерною особливістю наполеонівської пропаганди була «демонізація» особистості Наполеона, що пояснюється різницею світоглядів, менталітету воюючих сторін.

Отож, обидві сторони конфлікту вели інформаційну війну з метою дискредитації ворога, а також, щоб отримати підтримку серед простого населення, війська і суспільства загалом, розуміння серед європейських держав.

Зараз, як і двісті років тому, пропаганда є розповсюдженим явищем. Із розвитком технічних засобів поширювати її стало значно легше і вона буквально заповонила наш інформаційний простір. Сьогодні для України це актуально, як ніколи. Наша країна знаходиться в умовах інформаційної війни із сусідньою державою, з якою ведуться бойові дії. Повернувшись до подій XIX століття, можна побачити, що методи ведення війни майже не змінилися. Також російсько-французька війна демонструє, як пропаганда діє на людське мислення, як за допомогою неї можна впливати на думки і рішення мас, маніпулюючи людьми, що демонструє нам і сьогодні.

Головними інструментами ведення інформаційної війни є перекручування фактів, гіперболізація, викривлене висвітлення подій, що наглядно нам демонструє як війна 1812 року, так і сучасні війни. Для успішного ведення інформаційної війни потрібно донести свою точку зору до якомога більшої аудиторії, тому воюючі між собою сторони в війні 1812 року — французька і російська – намагалися регулювати цей процес зверху. Важливо охоплювати не тільки територію своєї країни, а й сусідніх держав задля звернення уваги до себе світового товариства. Якщо подивитися на інформаційну політику російського і французького уряду, то пропаганду вони поширювали не тільки серед своїх громадян. Також важливим аспектом є донести інформацію до впливових, авторитетних осіб, які могли б переконати простий народ.

Таке явище, як пропаганда, потрібно розглядати в контексті суспільно-історичного процесу. Прояви цього явища нерозривно пов'язані із зміною соціальних та історичних умов, що визначають його характер. Цю проблему потрібно розглядати комплексно. Російська імперія і Франція напередодні та під час війни 1812 року використовували пропаганду у веденні двосторонньої інформаційної війни як своєрідний дипломатичний інструмент. Таким чином вони намагалися залучити на свій бік якомога більше прихильників для ефективної боротьби з ворогом. Основою пропагандистських концепцій обох сторін стало створення негативного «образу» ворога – тобто «чорний» піар.

Інформація – це надзвичайно дієва зброя, особливо в наш час. Для того, щоб не піддаватися її впливу, кожному з нас необхідно навчитися аналізувати інформацію, вміти відділяти факти від нашарувань пропаганди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ададуrow В. В. Наполеонові "українці": шляхта Правобережжя у французьких планах воєнної кампанії 1812 р. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст., 2013. № 21. С. 33–42.
2. Земцов В. Н. Россия глазами Наполеона // Политическая лингвистика, 2016. С. 181–186.
3. Листовки Отечественной войны 1812 года. Сб. документов. М., 1962. С. 161.
4. Манифест 6 июля 1812 г. «О сборе внутри Государства земского ополчения» // ПСЗ. Т. XXXII. С. 388.
5. Мельникова Л. В. Антинаполеоновская пропаганда в России 1806–1814 гг.: формирование образа внешнего врага // ФЕ-2013. «Русская кампания» Наполеона: события, образы, память. М.: ИВИ РАН, 2013. С. 162–178.

Дюг М.

наук. керівник – доц. Костюк Л. В.

ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ Р. ВАЛЛЕНБЕРГА

Хто рятує одне життя – рятує цілий світ. Такі слова можна сказати про відомого шведського дипломата Р. Валленберга, котрий під час Другої світової війни брав участь у порятунку угорських євреїв. Саме життя та обставини його смерті до сьогодні містять багато таємниць. Дослідженням біографії та дипломатичної діяльності Р. Валленберга займалися ряд істориків та науковців: В. Бірштейн, С. Бергер, Б. Янгфельдт, І. Карлберг, А. Рогінський та ін. Коли Рауль народився його бабуся зазначала: “Малюк Рауль, що називається, народився в сорочці, – для забобонних це означає щось хороше, хоча не знаю, що саме. Мене ж порадувало, що він з’явився на світ в неділю. Хай буде це добрим знаком!”[1]. І це справді стало добрим знаком, адже Рауль Валленберг вніс вагомий внесок в справу порятунку людських життів, на завершальному етапі Другої світової війни.

Р. Валленберг народився 4 серпня 1912 р. в передмісті Стокгольма. Рід Валленбергів – відомий в Швеції, до котрого належало декілька поколінь банкірів, дипломатів та державних діячів. Далекий предок Р. Валленберга по материнській лінії – один з перших представників єврейської громади Швеції. Про своє єврейське походження Р. Валленберг говорив: “Така людина, як я, яка одночасно і Валленберг, і наполовину єврей, ніколи не може бути переможена”[2].

У підлітковому віці Р. Валленберг зацікавився архітектурою та згодом навчався в Мічиганському університеті (США). Після закінчення університету, він повертається в Швецію, де займається бізнесом. У 1936 р. Р. Валленберг працював у Центрально-європейській торговій компанії, власником котрої був угорський єврей Калман Лауер. В цей період він активно подорожує по Європі, де спілкується із єврейськими біженцями.

19 березня 1944 р. із окупацією Угорщини німецькими військами, розпочалися масові депортації євреїв у табори смерті. Ці події дали поштовх до створення у 1944 р. президентом США Ф. Рузвельтом Управління у справах військових біженців, метою котрого був порятунок євреїв та інших жертв нацистських переслідувань. Також Управління вирішило звернутися до нейтральних країн із проханням збільшити штат своїх дипломатичних представництв в Угорщині. Саме в цей період дипломатичне представництво Швеції розпочинало операцію із порятунку євреїв від депортації та видачу їм паспортів й віз. Для цього в Угорщину необхідно було направити представника, котрий би займався видачею цих документів. Спочатку в якості виконавців місії із порятунку угорських євреїв були обрані Ф. Бернадот, К. Лауер, але влада Угорщини ці кандидатури відхилила. Згодом американським урядом на посаду першого секретаря шведського посольства в Будапешті був запропонований Р. Валленберг, котрий отримав всі необхідні дипломатичні права.

Чому саме Р. Валленберг взявся за цю складну місію, існують різні думки істориків? Так, Д. Сміт у своїй книзі “Людина, яка врятувала 100.000 євреїв” наголошував, що Р. Валленберг проявляв особливу симпатію до євреїв, а події, котрі трапилися глибоко вразили його. Іншу